

ŽAROŠICE

POUTNÍ TRADICE VE SVĚTLE ÚŘEDNÍHO SOUPISU POUTÍ A PROCESÍ OLOMOUCKÉ DIECÉZE Z ROKU 1771¹

Markéta Holubová

1 Úvod

K nejvýraznějšímu fenoménu duchovního života 17. a 18. století patřila bezesporu kultura spojená s poutními místy. Tradice poutí sahala na některých místech až do pozdního středověku (např. Hejnice, Kadaň, Kájov aj.), ale největší rozkvět zažívala v pobělohorské době, kdy se ustálila její charakteristická tvář, zformovaná rekatolizační ideologií a barokním uměleckým stylem.² V pobělohorském období probíhalo tisíce poutí a každá z nich měla alespoň do jisté míry svůj vlastní charakter. Toto nekonečně široké spektrum idejí a různých doprovodných složek je pochopitelně obtížné shrnout do jediného obrazu, neboť každé poutní místo mělo vlastní historii, poutající se k jistým osobám, k jistým věcem, k jistému regionálnímu prostředí, a tedy i odlišné okolnosti svého vzniku a trvání.

V českých zemích, podobně jako v celé Evropě, převládala poutní místa zasvěcená Panně Marii a pašijím Kristovým, méně četná byla místa svatoanenská a trojiční, a také poutní místa zasvěcená Čtrnácti svatým pomocníkům, Andělu Strážnému, českým zemským patronům, patronům zemědělským (sv. Izidor, sv. Linhart) či dalším ochranným světcům (např. sv. Antonínu Paduánskému a sv. Liboriovu). Vedle středověkých soch a obrazů domácího původu se v českých zemích vyskytovala celá řada milostných

¹ Tato studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378076 Etnologický ústav AV ČR, v. v. i. a za finanční podpory Grantové agentury České republiky, č. projektu GA 17-05373S Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Duchovní a hmotné aspekty zbožné peregrinace a narativní imaginace.

² MIKULEC, Jiří: *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha 2013, s. 11–93; MIHOLA, Jiří (ed.): *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středověkém kontextu*. Brno 2010, s. 31–174; ZEMEK, Petr: *Reformace, protireformace a rozvinutí protireformačního katolictví v Uherském Brodě – křesťanská víra v proměnách času*. Uherský Brod 2006, s. 357–408; ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století* (dále jen *Osudy moravské církve*). II. díl. Olomouc 2003, s. 175–296.

vyobrazení importovaných.³ Přiváželi je duchovní či šlechtici z celé Evropy. Nejvíce byla rozšířena devoční kopie Panny Marie Pomocné (Pasovské), řada importů pocházela z Itálie (např. Panna Marie Loretánská, Panna Marie Klátovská, Panna Marie Sněžná aj.). Reprodukovány byly celé stavby, jak víme z mnohých multiplikací italské Santa Casa (např. Loreta na Hradčanech, Římov, Starý Hroznavat),⁴ kaple ze švýcarského Einsiedelnu (např. Ostrov nad Ohří, Radíč), kostela v bavorském Altöttingu (např. Nová Včelnice) či svatyně ze štyrského Mariazellu (např. Chlum u Třeboně).

Čeští poutníci putovali v tomto období také za hranice země. Hojně jimi byla navštěvována poutní místa mariánská v rakouském Mariazell, bavorském Altöttingu, Dorfenu, Pasově či poutní místa na samých bavorsko-českých hranicích Neukirchen bei hl. Blut nebo Kreuzberg. Velké oblibě se těšila poutní místa na území dnešního Polska (Varta, Vamberice, Čenstochová, Piekary a Zebrzydovice), stranou nezůstávalo ani italské Loreto či centrum evropského poutnictví – Řím.⁵

Stát spolu s církevními představiteli aktivity spojené se zbožným putováním z počátku akceptoval, ale postupem doby se snažil o udržení si přehledu o organizovaných poutích a o samotných poutních místech. Od poloviny 18. století sílily snahy o regulaci poutního provozu. Pod vlivem osvětských idejí vydala Marie Terezie 11. dubna 1772 nařízení zaměřené na omezení konání poutí.⁶ Reskriptem byly zakázány všechny poutě do cizích zemí. Tak se obyvatelům českých zemí uzavřely cesty do hornouherského Šaštína, bavorského Pasova, Altöttingu, italského Říma i Loreta. Jak citelně zasáhla tato opatření do tradice navštěvování poutních míst v zahraničí, lze doložit na příkladu italského Loreta.⁷ Podle zdejších registrů německých poutníků, evidujících vedle poutníků z Württemberska, z kolínské arcidiecéze, ze Švábska, Bavorska, Uher a Rakouska i poutníky z Čech, Moravy a Slezska, tvořili právě poslední jmenovaní v roce 1753 nejpočetnější skupinu ze všech

³ ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 1999, s. 244–280.

⁴ BUKOVSKÝ, Jan: *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*. Praha 2000.

⁵ ZUBER, R.: *Osudy moravské církve*, s. 280–296; HOLUBOVÁ, Markéta: *Čeští poutníci a slovenský Šaštín ve světle „Knih milosti“*. Slovenský národopis, 56, 2008, č. 2, s. 146–156; Táž: *Pellegrini boemi a Loreto negli anni 1750–1774* (dále jen *Pellegrini boemi*). Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma, 7, 2010, s. 63–72.

⁶ KLUETING, Harm (ed.): *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesisch-josephinischen Reform*. Darmstadt 1995, s. 178–179; MELMUKOVÁ, Eva: *Patent zvaný toleranční*. Praha 1999, s. 293.

⁷ STANNEK, Antje: *Les pèlerins allemands à Rome et à Lorette à la fin du XVIIe et au XVIIIe siècle*. In: BOUTRY, Philippe – JULIA, Dominique (eds.): *Pèlerins et pèlerinages dans l'Europe moderne*. Rome 2000, s. 348–353.

(306 poutníků).⁸ Jinak tomu bylo již v roce 1773, kdy jejich počet klesl téměř trojnásobně.⁹ V samotné habsburské monarchii došlo k zákazu všech poutí trvajících přes noc, s výjimkou poutě pořádané do Mariazell.¹⁰

Vydání dvorního dekretu týkajícího se zákazu vícedenních poutí na území habsburské monarchie předcházelo úředně prováděné mapování poutních aktivit, jako tomu bylo například v olomoucké diecéze. Výsledkem této aktivity se tak stal seznam poutí a procesí – *Consignatio Procesionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Ducis Solitarum*,¹¹ který byl sestaven v roce 1771.

Prostřednictvím analýzy pramene, jenž přináší poznatky o poutním provozu v olomoucké diecézi na sklonku barokní doby, předkládáme detailní rozbor poutní tradice v jednom z moravských poutních míst – Žarošicích.

2 Historie poutního místa

K počátkům poutní tradice na Moravě nás přivádějí tzv. zakladatelské legendy.¹² Příběhy spojené se zázračnou událostí (nejčastěji se jedná o uzdravení, pomoc v nebezpečí a nouzi či pozoruhodnou událost spjatou s milostnou sochou nebo obrazem) a jejich aktéry však většinou nelze pro nedostatek pramenů spolehlivě historicky doložit či datovat. Výjimkou nejsou ani moravské Žarošice.

Žarošice představují jedno z nejstarších poutních míst Moravy. Podle legendistického pojetí spadají počátky poutního místa do období před příchodem cyrilometodějské misie a působnosti kléru západního okruhu. V legendě o původu Žarošic se mluví o pokřesťanství královny Markomanů Fritigil (konec 4. století) a založení kostela, ve kterém byla i pochována.¹³ Podle další legendy byla zdejší socha Panny Marie ukradena za třicetileté války švédskými vojáky a pohozena do křoví v lese. Časem ji našel mladík

⁸ HOLUBOVÁ, M: *Pellegrini boemi*, s. 69.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ ZUBER, R.: *Osudy moravské církve*, s. 296.

¹¹ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZA Opava, pob. Olomouc), fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc (dále jen ACO), sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Ducis Solitarum* (1771).

¹² ROYT, J.: c. d., s. 73–111.

¹³ KRÁLÍK, Oldřich: *Žarošická legenda*. Časopis přátel starožitností, 67, 1959, s. 18–25, 150–160.

z Archlebova Josef Gument, zvaný Němec, který ji vrátil zpět na poutní místo, kam patřila.¹⁴

Nejstarší písemná zpráva o existenci poutního místa pochází z roku 1322 v souvislosti s českou královnou Eliškou Rejčkou, zakladatelkou ženského kláštera cisterciáckého řádu na Starém Brně, pro jehož klášterní komunitu zakoupila ves Žarošice.¹⁵ V blízkosti vesnice Zdravá Voda si cisterciáčky vybudovaly letní sídlo s lázněmi, které byly zrušeny až v padesátých letech 20. století. Původní poutní místo (starý kostel), tzv. Rezidence Staré Matky Boží na Viničné hoře u Žarošic, stála v místě dnešní osady Silničná. Velkého věhlasu mezi věřícími získaly Žarošice zejména v pobělohorské době.

Původ uctívané Madony se datuje do první poloviny 14. století, kdy se v Rezidenci objevila dřevěná gotická socha Panny Marie s ježíškem,¹⁶ oblečená do šatu francouzských královen a zobrazená jako panna (rozpuštěné vlasy) a současně jako matka (mateřský šátek na hlavě). Ikonograficky patří do skupiny Panny Marie Assumpty.

Archivní a tištěné prameny z období baroka nám kromě bližšího nahlédnutí do historie poutního místa nabízejí určitou možnost srovnání obliby a věhlasu žarošického kultu. Jako jeden příklad za všechny můžeme uvést, například *Atlas Marianus*, slavné dílo jezuity W. Gumppenberga, vydané v polovině 17. století a mapující celý mariánský svět, pojednával o osmi poutních místech Moravy,¹⁷ mezi nimiž byly zastoupeny také Žarošice.¹⁸

Poutní místo bylo zrušeno spolu s cisterciáckou komunitou na Starém Brně císařem Josefem II. v roce 1782. Uctívaná socha Panny Marie, nazývaná také Stará Matka Boží, byla přenesena 11. září 1785 večer do farního kostela sv. Anny v Žarošicích,¹⁹ a tím byla zachována kontinuita nynějších poutí trvajících již přes dvě stě let.

¹⁴ KOLEK, Antonín: *Historie kostela Staré Matky Boží a rezidence na nynější Silničné. Žarošice* 2005, s. 102.

¹⁵ Tamtéž, s. 19–23.

¹⁶ Tamtéž, s. 15–25.

¹⁷ Jednalo se o tato moravská poutní místa: Tuřany, Křtiny, Vranov, Brno – augustiniáni, Brno – jezuité, Svatý Kopeček u Olomouce, Míkulov a Žarošice.

¹⁸ ROYT, J.: c. d., s. 67, zejména tabulka.

¹⁹ Farní kostel sv. Anny v Žarošicích připomínáný v roce 1332 byl do nynějšího stavu uveden po požáru v roce 1801.

3 Úřední seznam poutí a procesí

Pro zmapování geografického šíření poutních kultů v českých zemích vedle narativních pramenů se staly velmi důležité také prameny úřední povahy. V případě poutní tradice na Moravě se jako vhodným podkladem pro získání celkového obrazu o pozdně barokní poutní tradici ukázal *Consignatio Processionum*, úřední seznam poutí a procesí olomoucké diecéze z roku 1771.²⁰

Tento seznam vznikl jako reakce na císařské nařízení, které přikazovalo provést soupis všech poutí a procesí organizovaných v olomoucké diecézi. Výsledným produktem císařského reskriptu se stal písemný materiál, který podchycoval daný stav na základě došlých odpovědí²¹ z 59 děkanátů. Shromážděné údaje pak byly formou tabulky sumarizovány a rozčleněny do několika kolonek. V prvním sloupci se uváděl název děkanátu, ve druhém název farnosti²² a ve třetím se podchycovaly jednotlivé obce spadající pod konkrétní farnost, ze které byly poutě a procesí vypravovány. Čtvrtý sloupec poskytoval informace o cílové lokalitě, kterých bývalo většinou u každé obce uváděných hned několik. Další kolony informovaly o svátku, k němuž se tyto festivity vztahovaly. Nechyběly ani údaje o délce zbožného putování (uvedeny v hodinách či milích). Pozornost byla věnována také tomu, zda zbožnou cestu podnikali poutníci samostatně nebo s knězem, byla-li pouť nějak finančně zabezpečena, evidovala se i nutná vydání spojená s obdarováním. V případě některých lokalit tak získáváme nejen počáteční rok, od kterého lze datovat jejich pravidelné návštěvy daného poutního místa, nýbrž i konkrétní důvody, proč se tyto poutě vykonávaly.

²⁰ Tomuto typu pramene se již věnovaly tyto práce: ZUBER, Rudolf: *Die mährischen Wallfahrten im 18. Jahrhundert*. Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 10, 1989, s. 89–94; Týž: *Lidová zbožnost a poutě na Moravě v 18. století*. Studia Kroměřížska, 2, 1991, s. 74–86; Týž: *Osudy moravské církve*; s. 283–285; BZDILOVÁ, Jana: „*Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochiis in Marchionatus Moravia existentibus annuae Ducis Solitarum*“ a další prameny ve fondu olomoucké arcibiskupské konzistoře. In: Staré stezky. I. Poutní cesty. Soubor referátů z 4. pracovního setkání 21. 4. 1999. Brno 1999, s. 21–25; HOLUBOVÁ, Markéta: *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. VI. Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu* (dále jen *Etnografický atlas*). Praha 2009, s. 15–16, mapa č. 10; MAŇAS, Vladimír: *Náboženská bratrstva a poutnictví na Moravě v raném novověku*. In: MAŇAS, V. – ORLITA, Z. – POTUČKOVÁ, M. (eds.): *Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy*. Olomouc 2010, s. 20–28; Týž: *Náboženská bratrstva a poutnictví na Moravě v raném novověku*. In: MIHOLA, Jiří (ed.): *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve stře-doevropském kontextu*. Brno 2008, s. 129–136; VALEŠOVÁ, Barbora: *Consignatio processionum ... a jeho přínos pro poznání moravského barokního poutnictví*. Národopisný věstník, 32 (74), 2015, č. 2, s. 5–19.

²¹ Samotné odpovědi se bohužel nedochovaly.

²² Jedná se o název obce, ve které stál farní kostel s farou.

Přes velký počet evidovaných poutních míst není tento seznam úplný a některé lokality byly zcela pominuty. Jistý nedostatek, na který je rovněž nutné upozornit, představuje skutečnost, že do Seznamu nebyly zahrnuty cesty poutníků z rakouských zemí, Čech, Slezska či z Uher, což zejména v příhraničních oblastech může podávat do určité míry zkreslené informace.

4 Žarošice a poutní tradice

Barokní poutě znamenaly zbožné a ritualizované putování za jistým cílem, jehož účelem bývála prosba o dobrodiní nebo poděkování za nějakou dosaženou milost. Nepopíratelně sloužily jako jeden z rekatolizačních prostředků, který měl věřící vnitřně posílit a upevnit ve víře a za kající skutky, mezi něž se zbožné putování právem řadilo, je obdařit duchovními milostmi. Na rozdíl od středověkých poutí byly v barokním období upřednostňovány spíše kratší trasy, jež bylo možné zvládnout pěšky během jednoho, popřípadě několika málo dní. Většina poutí se proto uskutečňovala v rámci blízkého regionu, pouze výjimečně v celozemském rozsahu, jako tomu bylo v případě Staré Boleslavi nebo Svaté Hory u Příbrami.²³ Každý kraj měl do značné míry vlastní poutní rádius.

Budeme-li konkrétnější, žarošický chrám podle úředního seznamu navštěvovali poutníci ze 43 lokalit²⁴ nacházejících se ve 12 děkanátech.²⁵ Důvodů a příčin k podniknutí pouti bylo hned několik. Konaly se za účelem prosby o dobrodiní a odpuštění hříchů (poutě prosebné a kající), ale také jako poděkování za určitou dosaženou milost (poutě děkovné), popřípadě, aby věřící získali odpustky. Opominout nelze ani sociální aspekt společných poutí, kdy byl u jednotlivých farníků během putování prohlubován pocit vzájemné sounáležitosti, vědomí příslušnosti k farnímu společenství i k sa-

²³ GAŽI, Martin: *K hierarchii mariánské úcty na počátku 18. století*. In: STUHLÁ, Pavla (ed.): 300 let poutního kostela Jména Panny Marie na Lomci. Sborník příspěvků z odborného semináře, konaného dne 14. září 2004 v Městské galerii ve Vodňanech u příležitosti kulatého výročí vysvěcení chrámu. Vodňany 2005, s. 93–101.

²⁴ Jednalo se o tyto poutní lokality: Blatnice pod sv. Antonínkem, Borkovany, Břeclav, Bučovice, Bzenec, Dambořice, Dolní Bojanovice, Drnholec, Dubňany, Hodonín, Hovorany, Hustopeče, Hvězdlice, Chválkovice, Klobouky u Brna, Kobylí, Komořany, Křižanovice, Kyjov, Lanžhot, Lednice, Litenčice, Mikulčice, Mikulov, Mutěnice, Nivnice, Nížkovice, Podivín, Pouzdřany, Rajhrad, Ratiškovice, Slavkov u Brna, Strážnice, Šaratice, Šardice, Tvrdonice, Týnec, Uherské Hradiště, Uherský Ostroh, Vlčnov, Zaječí, Ždánice.

²⁵ Jednalo se o tyto děkanáty: Bučovický, Bzenecký, Hradištský, Hustopečský, Ivančický, Miletický, Modřický, Podivínský, Pohořelický, Strážnický, Uherskobrodský a Vyskovský.

motné katolické církvi. Samozřejmě nelze vyloučit ani pokusy o využití poutí k obrácení nekatolíků.

Jako specifický typ konaných poutí uváděl analyzovaný pramen záslibné poutě. V řadě případů byl zaznamenán pouze stručný údaj „*ex voto*“, jako tomu bylo u čtyř poutních lokalit.²⁶ Naproti tomu od roku 1753 podnikali pravidelně mariánští ctitelé z Kyjova záslibnou pouť do žarošického chrámu, a to z důvodu poděkování za ochranu města před požárem.²⁷ Pořádání těchto pravidelných poutí bylo kromě obětování hmotného daru obvyklým způsobem vyjádření vděčnosti větších skupin osob.²⁸

Podle seznamu se do žarošického kostela putovalo převážně v konkrétní dny, spjatými s liturgickým kalendářem, pouze v případě osmi lokalit přicházeli mariánští ctitelé do žarošického chrámu kdykoliv „ve vhodný čas“,²⁹ avšak počet podniknutých cest býval závislý na počasí a na průběhu zemědělských prací v daném roce. Sezona hromadných poutí do Žarošic začínala poměrně záhy, od jara a trvala až do konce září. Z hlediska četnosti probíhal poutní rádius v několika vlnách.³⁰ Vrcholky přelomu jara a léta se vázaly hlavně na pohyblivé svátky, jakými byly Velikonoce³¹ a Letnice.³² Hojně se putovalo na svátek sv. Jana Nepomuckého (16. 5.),³³ sv. Anny (26. 7.),³⁴ sv. Vavřince (10. 8.),³⁵ vyšší nárůst poutí vykazovaly svátek Nanebevstoupení Páně³⁶ nebo slavnost Nejsvětější Trojice.³⁷ S koncem září příliv poutních průvodů významně ustával, přičemž jeden z posledních termínů, kdy sem přichá-

²⁶ Jednalo se o tyto lokality: Břeclav, Lednice, Podivín a Tvrdonice.

²⁷ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochiis in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 27r.

²⁸ ZUBER, R.: *Osudy moravské círve*, s. 79.

²⁹ Jednalo se o tyto lokality: Blatnice pod svatým Antonínkem, Kobylí, Lanžhot, Mikulov, Mutěnice, Nivnice, Pouzdřany a Týnec.

³⁰ Srovnání s termíny nejdůležitějších poutí alespoň v případě jezuitských poutních míst přináší HOLUBOVÁ, M.: *Etnografický atlas*, s. 56–57, zejména tabulka č. 3.

³¹ V tento den přicházeli do Žarošic poutníci z Hovorán, Šardic, Tvrdonic.

³² Jednalo se o tyto poutní lokality: Komořany, Podivín a Zaječí.

³³ V tento den přicházeli do Žarošic poutníci z Dambořic, Nižkovic a Žďánice.

³⁴ Jednalo se o tyto poutní lokality: Dambořice a Rajhrad.

³⁵ V tento den přicházeli do Žarošic poutníci z Hustopečí a Kyjova.

³⁶ Jednalo se o tuto poutní lokalitu: Strážnice.

³⁷ V tento den přicházeli do Žarošic poutníci z Břeclavi.

zely ještě organizované zástupy poutníků, představovaly svátky sv. Václava (28. 9.)³⁸ a Archanděla Michaela (29. 9.).³⁹

Zvýšený nárůst poutníků byl registrován o velkých agrárních festivitech, k jakým náležely mariánské svátky Navštívení Panny Marie (2. 7.),⁴⁰ Nanebevzetí Panny Marie (15. 8.),⁴¹ Narození Panny Marie (8. 9.)⁴² a Jména Panny Marie (14. 9.).⁴³ Další vrcholy poutní sezony byly úzce provázány s termíny zasvěcených svátků patrocinií kostelů výchozích lokalit, k nimž patřily slavnost apoštolů sv. Petra a Pavla (26. 6.),⁴⁴ sv. Maří Magdalény (22. 7.)⁴⁵ a sv. Jakuba Většího (25. 7.).⁴⁶ Vůbec nejvíce došlých poutních procesí pak registrujeme během svátku Navštívení Panny Marie.

I takto vymezená roční frekvence poutí mohla být a také byla ovlivňována počasím. Kvůli špatným klimatickým podmínkám i farnosti, které svou pouť do Žarošic svazovaly s určitým svátkem, ji odkládaly na příhodnější dobu, anebo mohly vykonat zástupnou pouť.⁴⁷ Šlo o to, že pokud se odložila pouť ve stanoveném, běžně praktikovaném termínu, pak pobožnosti, které měly být vykonány na příslušném poutním místě za danou lokalitu, se odehrávaly ve stejném úmyslu v domácím kostele.

V určité dny přicházela prosebná procesí, jejichž intenzita zesílila zvláště od počátku 18. století, když začala vrchnost nařizovat prostřednictvím svých úředníků mimořádné pobožnosti za požehnání úrody, odvrácení hladu a války.⁴⁸ Tato prosebná procesí do Žarošic organizovaly městské nebo vesnické komunity během křížových dnů (respektive křížové neděle).⁴⁹ Tak byly

³⁸ Jednalo se o tuto poutní lokalitu: Chválkovice.

³⁹ V tento den přicházeli do Žarošic poutníci z Drnholce.

⁴⁰ Jednalo se o tyto poutní lokality: Borkovany, Bučovice, Dambořice, Hvězdlice, Klobouky u Brna, Lednice, Nížkovice a Šaratice.

⁴¹ V tento den přicházeli do Žarošic poutníci ze Slavkova u Brna.

⁴² Jednalo se o tyto poutní lokality: Litenčice a Mikulčice.

⁴³ V tento den přicházeli do Žarošic poutníci z Uherského Hradiště, Uherského Ostrohu a Ždánic.

⁴⁴ Jednalo se o tuto poutní lokalitu: Vlčnov.

⁴⁵ V tento den přicházeli do Žarošic poutníci z Bzence.

⁴⁶ Jednalo se o tuto poutní lokalitu: Milotice.

⁴⁷ Bliže k problematice zástupných poutí např. STUHLÁ, Pavla: *Prachatický vikariát 1676–1750. Vybrané otázky církevní správy*. Praha 2004, s. 218.

⁴⁸ Tamtéž, s. 206–207.

⁴⁹ Jednalo se o tyto lokality: Dolní Bojanovice, Dubňany, Hodonín, Mutěnice a Ratíškovice.

nazývány poslední tři dny před pohyblivým svátkem Nanebevstoupení Páně ve druhé polovině května.⁵⁰

Místa, odkud se zbožné průvody vydávaly do Žarošic, bylo možné rozdělit do několika skupin. Zejména podle vzdálenosti, která poutníky dělila od jejich cíle, a tím také podle času, který strávili na cestě mimo svůj domov.⁵¹ První a to nejpočetnější skupinu zahrnovaly lokality farností, které se nalézaly v bezprostřední blízkosti poutního místa. Putování do žarošického chrámu netrvalo déle než dvě hodiny. Odtud směřovaly kroky věřících ve vžitých termínech, daných liturgickými předpisy či místními zvyklostmi, anebo v čase nouze. Pokud poutníci překonávali větší vzdálenosti, putovali na poutní místo tři až sedm hodin. Podle analyzovaného pramene podstupovali nejdelší trasu poutníci z Dolních Bojanovic, Dubňan, Hodonína a Ratíškovic.⁵²

Konání a četnost podniknutých žarošických poutí z každé farnosti ovlivňovalo mnoho různých a někdy protichůdných faktorů, jako byla demografická situace na takovém území, místní náboženská tradice, iniciativa šlechty a pozemkové vrchnosti vůbec, v neposlední řadě aktivita diecézního kléru i samotných farníků. Výrazným způsobem přispívala k rozvoji poutní praxe města, kde formování veřejné i soukromé zbožnosti výrazně ovlivňovala nejen vrchnost a aristokratický dvůr, nýbrž také činnost náboženských bratrstev.

Na základě detailní analýzy pramene evidujeme pouze tři konkrétní informace o dataci počátků zbožného putování do žarošického chrámu. Od roku 1740 putovali na svátek Archanděla Michaela poutníci z Drnholce do Žarošic, čili na samém závěru poutní sezony.⁵³ Obdobně jednali také mariánští ctitelé z Chválkovic, kteří od roku 1742 přicházeli do Žarošic na svátek sv. Václava.⁵⁴ Ačkoliv prameny blíže nespecifikovaly okolnosti motivace zbožné peregrinace, lze se domnívat, že podnětem se stalo válečné období

⁵⁰ VEČERKOVÁ, Eva – TARCALOVÁ, Ludmila: *Náboženské průvody v kalendářním cyklu svátků a slavností*. In: TARCALOVÁ, Ludmila (ed.): *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště 1994, s. 26–28.

⁵¹ Srov. HOLUBOVÁ, Markéta: *Panna Marie Svatohorská. Příspěvek k barokním vazbám jezuitské rezidence a poutního místa* (dále jen *Panna Marie Svatohorská*). Praha 2015, s. 85–87.

⁵² ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 27r–27v.

⁵³ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 36v.

⁵⁴ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 6r.

za vlády Marie Terezie, spjaté s válkami o rakouské dědictví.⁵⁵ A třetími byli již výše zmiňovaní kyjovští poutníci, kteří od roku 1753 podnikali záslibnou pouť z důvodu poděkování za ochranu města před požárem.⁵⁶

Do žarošického chrámu putovaly především zbožné průvody věřících, organizované vypravované z jednotlivých farností.⁵⁷ Obvykle poutní průvod doprovázel jeden kněz, pouze u ždánických a uherskohradištských poutních procesí byli registrováni tři kněží.⁵⁸ Nejčastěji se putovalo pouze v jednom konkrétním termínu.⁵⁹

Analýza pramene nám poskytla také informace o finančních nákladech spojených s organizací poutí do žarošického chrámu. Jednotlivá stipendia byla určena na platbu ministrantů a kněží.⁶⁰ Z městských peněz býval předán jménem všech zúčastněných také finanční dar Panně Marii Žarošické. Tak například peněžní dar města Hodonína činil 25 zlatých a 34 krejcarů⁶¹ a město Kyjov vyplatilo finanční ofěru ve výši 12 zlatých.⁶² Obdobně registrujeme finanční dar ve výši 15 zlatých od konfraternity z Uherského Hradiště.⁶³

Pokud zohledníme celkový počet lokalit, odkud se putovalo v olomoucké diecézi, tak k nejvíce navštěvovanému mariánskému poutnímu místu patřily

⁵⁵ HLAVAČKA, Milan: *Marie Terezie*. In: RYANTOVÁ, M. – VOREL, P.: *Čeští králové*. Praha – Lito-myšl 2008, s. 475–483.

⁵⁶ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 27r.

⁵⁷ K terminologii rozlišení poutí a procesí viz HÜTTL, Ludwig: *Marianische Wallfahrten im Süd-deutsch- österreichischen Raum. Analyse von Reformations- bis zur Aufklärungsepoche*. Köln 1985, s. 10–11.

⁵⁸ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 7r, 16r.

⁵⁹ Dva termíny konání poutí registrujeme v lokalitách – Mutěnice, Nížkovice a Ždánice. V případě Dambořic byly evidovány čtyři možné termíny konání poutí. Jednalo se o tyto dny: svátek Jména Panny Marie, Navštívení Panny Marie, sv. Anny a sv. Jana Nepomuckého.

⁶⁰ Ministrant dostával vyplaceno 15 až 30 krejcarů, kněz obdržel 1 až 3 zlatý.

⁶¹ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 27r.

⁶² ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 26v–27r.

⁶³ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 16r.

Křtiny (poutě vedené ze 78 lokalit),⁶⁴ těsně za nimi se umístily Tuřany (se 72 lokalitami)⁶⁵ a na třetím místě byl Svatý Kopeček u Olomouce (62 lokalit).⁶⁶ Následovaly Žarošice (43 lokalit),⁶⁷ Hostýn (28 lokalit),⁶⁸ Vranov a Mikulov (po 26 lokalitách),⁶⁹ Lechovice (17 lokalit),⁷⁰ Štípa (14 lokalit)⁷¹ a Dub na Moravě (10 lokalit).⁷² V případě nemariánských poutních míst měla hojnou návštěvnost svatoanenská, k jakým patřily Stará Voda (18 lokalit) nebo Pustiměř (16 lokalit).⁷³ A na Kalvárii u Jaroměřic, kde byl uctíván obraz Krista-Salvátora, přicházeli poutníci z 23 lokalit.⁷⁴

Lze tak konstatovat, že z výčtu moravských poutních míst evidovaných v *Consignatio* představovaly Žarošice mariánské poutní místo regionálního významu, kam směřovaly organizované průvody poutníků z jižní Moravy. Zvláštní případy tvořily skupiny poutníků, které se v Žarošicích pouze zastavovaly, neboť hlavní cíl jejich zbožné cesty ležel jinde. Z tohoto úhlu pohledu figurovaly Žarošice jako cílové poutní místo, ale stávaly se i častou zastávkou pro poutníky, kteří se ubírali do mariánského Vranova, Křtin nebo Tuřan.

Na závěr se ještě zastavíme u lokalit, z nichž směřovala poutní procesí do Žarošic. V obecné rovině lze říci, že v jedné lokalitě se konalo několik typů církevních průvodů. Jednak to byla procesí – slavnostní církevní průvody, které probíhaly uvnitř kostela nebo mimo něj v rámci jedné farnos-

⁶⁴ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771).

⁶⁵ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771).

⁶⁶ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771).

⁶⁷ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771).

⁶⁸ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771).

⁶⁹ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771).

⁷⁰ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771).

⁷¹ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771).

⁷² ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771).

⁷³ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771).

⁷⁴ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771).

ti.⁷⁵ Obvykle byla předepsána církevním ritem pro určité dny, tímto ritem se řídila a v kostele nebo mimo něj měla svoji obvyklou trasu se zastaveními (např. procesí o Božím Těle). Naproti tomu poutě, které měly v úředním seznamu četnější evidenci, představovaly zbožné putování za hranice farnosti, na vzdálená a věhlasná poutní místa. Směřovaly k jistému cíli (zázračný obraz nebo socha, ostatky svatých, odpustky), jehož účelem bývala prosba o dobrodiní (pouť prosebná, kající – za odpuštění hříchů) nebo poděkování za nějakou dosaženou milost (pouť děkonná, např. za uzdravení).⁷⁶ Název pouť se rozšířil také na zasvěcený svátek, slavený obvykle v den patrocinia místního chrámu.⁷⁷

Jak už bylo výše nastíněno, podle úředního seznamu z roku 1771 putovali mariánští ctitelé do žarošického chrámu ze 43 lokalit, přičemž pouze u pěti z nich znamenaly Žarošice jediné místo, kam se vypravil církevní průvod. Jednalo se o tyto lokality: Borkovany,⁷⁸ Hvězdlice,⁷⁹ Nížkovice,⁸⁰ Litence⁸¹ a Uherské Hradiště.⁸² Naproti tomu z Nivnice bylo uspořádáno během roku až osm církevních průvodů.⁸³ Ve čtyřech případech se jednalo o průvody, které se konaly v rámci farnosti, a byly spjaté s oslavou patrocinia místního kostela. U zbývajících církevních průvodů se cílem stala návštěva poutních míst, a to jak mariánských (Hostýn, Žarošice),⁸⁴ tak i propagující kult sv. An-

⁷⁵ Lidová kultura. *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. II. díl. Praha 2007, s. 808.

⁷⁶ HOLUBOVÁ, M.: *Panna Marie Svatohorská*, s. 78.

⁷⁷ STUHLÁ, P.: c. d., s. 209.

⁷⁸ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 1v.

⁷⁹ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 6v.

⁸⁰ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 6v.

⁸¹ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 46r.

⁸² ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 15v.

⁸³ ZA Opava, pob. Olomouc, fond ACO, sign. C9, kart. 2212: *Consignatio Processionum ex Decanatibus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum* (1771), f. 17v.

⁸⁴ ODEHNAL, František: *Poutní místa Moravy a Slezska*. Brno 2008, s. 109–115, 334–339.

tonína Paduánského (Blatnice pod svatým Antonínkem)⁸⁵ nebo sv. Jana Nepomuckého (Králov u Uherského Brodu).⁸⁶

5 Závěr

Na základě detailní analýzy úředního pramene z roku 1771 byly rámcově předloženy informace o tom, jaké druhy zbožných cest byly organizovány na jedno z nejstarších moravských mariánských poutních míst – Žarošic. Pozornost se věnovala výchozím lokalitám, termínům svátků kolektivních poutí, ale i motivaci těchto zbožných cest. Studie tak představila jeden z mnoha způsobů vytěžení informací o poutní tradici na sklonku barokní doby.

RESUMÉ

ŽAROŠICE

POUTNÍ TRADICE VE SVĚTLE ÚŘEDNÍHO SOUPISU POUTÍ A PROCESÍ OLOMOUCKÉ DIECÉZE Z ROKU 1771

Po silném rozmachu poutního provozu v pobělohorském období podporovaném církevní a státní mocí přicházela od poloviny 18. století postupně změna politiky státu a církve. Jedním z jejích nástrojů byla také snaha o regulaci živelného konání poutí, a tak v roce 1771 bylo úředně nařízeno vytvoření soupisu – *Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existentibus annuae Duci Solitarum*, který zjišťoval celkový stav organizovaných poutí a procesí na území olomoucké diecéze. Na základě detailního rozboru tohoto úředního pramene se snažíme předložit poutní tradici v jednom z moravských mariánských poutních míst – Žarošicích. Předložená analýza tak představuje, jaké druhy zbožných cest byly organizovány, které lokality pořádaly kolektivní poutě, jaké termíny – svátky volili poutníci pro své zbožné putování. Nedílnou součástí studie jsou také zjištěné informace o motivaci konání těchto poutí.

⁸⁵ Tamtéž, s. 25–27.

⁸⁶ ZEMEK, P.: c. d. , s. 400; KUČERA, Jan: *Paměti Královského města Uherského Brodu*. Brno 1903, s. 349.

Klíčová slova: poutě, procesí, úřední prameny, olomoucká diecéze, Morava, Žarošice, 18. století

SUMMARY

ŽAROŠICE

PILGRIMAGE TRADITION IN THE LIGHT OF ADMINISTRATIVE REGISTER OF PILGRIMAGES AND PROCESSIONS OF THE OLOMOUC DIOCESE FROM 1771

After a strong expansion of pilgrimages supported by the Church and the state after the post-White Mountain period came a gradual change of the church and the state politics by the 1750s. One of the tools was also the attempt to regulate unrestrained organization of pilgrimages, therefore in 1771 there was an officially issued order to create a list *Consignatio Processionum ex Decanatus Parochii in Marchionatus Moravia existencibus annuae Duci Solitarum*, which investigated the status of organized pilgrimages and processions in the area of the diocese of Olomouc. We try to present the pilgrimage tradition in one of the Moravian places of pilgrimage – Žarošovice through a detailed analysis. The presented analysis, therefore, presents what kind of pilgrimages were organized, which locations organized collective pilgrimages, and which dates – celebrations the pilgrims chose for their pious journeys. The motivation behind such pilgrimages is also an inseparable part of the study.

Key words: pilgrimages, processions, official sources, diocese of Olomouc, Moravia, Žarošice, 18th century

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

PhDr. Markéta Holubová, Ph.D.
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
Na Florenci 3/1420
110 00 Praha 1
Česká republika
e-mail: holubova@eu.cas.cz